

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОРФОЛОГІЇ

Ольга Гушпіт

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2551-5046>

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.2

УДК 811.161.2'367.625'373.611

ДЕНУМЕРАТИВНІ ДІЄСЛОВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Описано словопороджувальну здатність числівників української мови формувати дієслівні зони в межах десяти словотвірних гнізд із вершинами на позначення першого десятка. Проаналізовано закономірності формування значеннєвої структури дієслівних дериватів шляхом встановлення словотвірних значень похідних одиниць, виокремлено засоби їх реалізації та вираження, з'ясовано типи деривації.

Ключові слова: *словотвірне гніздо, денумеративні дієслова, словотвірне значення, лексична деривація (мутація, модифікація), синтагматична деривація, префіксація, суфіксація, постфіксація, зрощення.*

У сучасній лінгвістиці актуальною є проблема опису словотвірної системи української мови. Тривалий час аналіз словотворчих явищ та процесів реалізувався за допомогою форматноцентричного підходу. Сьогодні ж актуальним є основоцентричне опрацювання словотвору крізь призму таких одиниць: словотвірні ланцюжки, словотвірні парадигми та словотвірні гнізда.

Найбільш об'ємною одиницею класифікації мовного матеріалу є словотвірне гніздо, що послідовно впорядковує спільнокореневі слова на базі відношень словотвірної та семантичної похідності (Тихонов 30). Зауважимо, що серед спільнокореневих слів маємо на увазі не тільки прості, а й складні одиниці, у семантико-структурній організації яких виявляються досліджувані корені.

Аналіз похідних слів за принципом гніздування, з одного боку, уможливорює встановлення дериваційного потенціалу бази словотворення, особливостей її семантичного входження в значеннєву структуру похідних, специфіку приєднання морфем до твірної основи; з іншого боку дає змогу дослідити значеннєво-дериваційне місце похідних слів у межах гнізд, зрештою, у словотвірній системі мови. Вивчення частиномовних зон словотвірних гнізд уможливорює та унаочнює мисленнєво-мовленнєвий взаємоз'язок як об'єктивацію навколишньої дійсності.

Лінгвістичну проблему словотвірної гніздології вивчали українські та закордонні дослідники.

У сучасному українському мовознавстві за принципом гніздування спільнокореневих слів здійснено вивчення структурно-семантичних параметрів дериватів, що виводяться від одиниць, які належать до різних лексико-граматичних класів слів. Принцип об'єднання слів у гнізда в україністиці був започаткований І. Коваликом. Г. Василевич дослідила СГ з вершинами дієсловами на позначення мислення. М. Голянич описала СГ з вершинами зі значенням мовлення (коренями *говор-, каз-, мов-*). С. Гірняк простежила семантико-структурну органі-

зацію СГ із базовими вербативами мовлення в українській мові ХІХ–ХХ ст. Н. Дзеньджюра розглянула СГ параметричних прикметників. О. Дияк досліджувала семантичну та структурну характеристику СГ зі значенням металів. О. Степаненко вивчала структурну та семантичну організацію СГ із вершинами, що номінують соматичні об'єкти – *голова, рука, нога*. М. Лесюк вивчав словотвірні гнізда з вершинами-дієсловами зі значенням руху в українській мові. Н. Тишківська дослідила СГ, вершинами яких є дієслова, прикметники та іменники з інваріантним значенням почуттів.

Словотвірні гнізда розглядають також в аспекті контрастивної дериватології. Л. Рибачківська описала СГ з вершинами-омоніми на позначення антропонімів, ергонімів, ідеонімів в українській та англійській мовах. Н. Ярошенко вивчала СГ із дієслівними вершинами російської, української, польської мов (*сажать, садити, sadziж*), порівнюючи з англійською (дієслова *to set, to plant*, а також іменники *a seat, a garden*).

Сучасна дериватологія польської мови характеризується активною тенденцією до вивчення СГ в діяхронії. Історичний аспект словотвірних гнізд польської мови вивчала Х. Клецова, а також Х. Вашковський, який розглядав на матеріалі анімалістичної лексики польської мови словотвірні гнізда на базі історикомовних вчень.

У російському мовознавстві є різні підходи до аналізу гнізд. Наприклад, І. Євсєєва дослідила комплексні одиниці словотворення, зокрема й СГ, крізь призму лінгвокогнітологічних досліджень. О. Янковський описав основи СГ *-ход-, -ид-, -шед-* на базі синхронічно-діяхронічного словотвору, поєднаного з етимологічним аспектом.

Для більш повного узагальнення досліджень з питань словотвірної системи української мови необхідно вивчати всі можливі класи твірних слів. Оскільки числівники як база словотворення в аспекті словотвірної гніздології ще не були предметом лінгвістичного дослідження, то це й становить **актуальність** нашої роботи.

Метою статті є з'ясувати та описати семантико-словотворчі можливості числівників зі значенням першого десятка щодо формування дієслівних зон СГ, а також встановити семантико-структурні особливості похідних вербативів. Поставлена мета передбачає розв'язання таких конкретних **завдань**: 1) укласти словотвірні гнізда з вершинами числівниками, що номінують перший десяток; 2) з'ясувати словопороджувальні здатності вершин щодо утворення вербативних зон в межах СГ; 3) встановити структуру словотвірних значень похідних і засоби їх реалізації та вираження, а також типи деривації.

Щоб досягнути поставлену мету, нами застосовано такі **методи**: описовий, структурний (методика компонентного аналізу), а також прийом кількісних підрахунків.

Об'єктом дослідження є спеціально укладені десять словотвірних гнізд із числівниковими вершинами від *одного* до *десяти*, складниками яких є слова з одинадцятитомного Словника української мови.

Предметом дослідження є структурно-семантичні особливості похідних дієслів української мови.

Аналізуючи десять словотвірних гнізд із нумеративними вершинами на позначення першого десятка, виявлено 48 похідних дієслів, що формують вербативні зони в межах трьох гнізд. Досліджувані деривати виводяться від твірних *два́* (2 одиниці безпосередньо, 20 одиниць опосередковано), *три́* (23 одиниці опосередковано) та *чоти́ри* (3 одиниці опосередковано). Натомість вершини гнізд *один*, *п'ять*, *шість*, *сім*, *вісім*, *дев'ять*, *десять* не формують у структурі гнізд дієслівні зони.

Семантичне розтікання багатозначних вершин *два́*, *три́* та *чоти́ри* не простежується в значеннях денумеративних дієслів, тобто в семантичну структуру похідних входять інваріантні значення непохідних твірних в квантитативній функції – «кількість із певного числа одиниць». Отже, варіантні семантичні вершини гнізд не є дериваційно спроможними.

Глибина дієслівних зон у СГ *два́* та *три́* сягає V ступеня словотворення, а в СГ *чоти́ри* – III ступеня.

У словотвірному гнізді з вершиною *два́* твірними для похідних дієслів на різних ступенях є одиниці різної частиномовної належності: на I ступені – кількісний числівник для дериватів *двовві́гну́тий*, *двовгну́тий*; на II ступені – збірний числівник для деривата *двоі́ти*; на III ступені – дієслова для похідних *двоі́тися*, *здвоі́ти*, *предвоі́ти*, *подвоі́ти*, *роздвоі́ти*; на IV ступені – дієслова для дериватів *здвоі́тися 1*, *здвоі́тися 2*, *здво́ювати*, *здво́єний*, *передво́ювати*, *подво́єний*, *подво́ювати*, *подво́їтися*, *роздво́єний*, *роздво́ювати*, *роздво́їтися*; на V ступені – дієслова для дериватів *здво́юватися*, *подво́юватися*, *роздво́юватися*.

У СГ *три́* твірним є збірний числівник для похідного II ступеня *троі́ти*, а прикметник для похідного *трино́жити*; дієслова є твірними для дериватів III ступеня *троі́тися*, *потроі́ти*, *строі́ти*, *трино́житися*, *розтрино́жити*, *стрино́жити*; вербативи мотивують похідні IV ступеня *потроі́тися 1*, *потро́єний*, *потро́ювати*, *потроі́тися 2*, *стро́єний*, *стро́ювати*, *строі́тися*, *розтрино́житися 1*, *розтрино́житися 2*, *розтрино́жувати*, *розтрино́жений*, *стрино́жений*; від дієслів виводяться деривати V ступеня *потро́юватися*, *стро́юватися*, *розтрино́жуватися*.

У словотвірному гнізді з вершиною *чоти́ри* денумеративне дієслово II ступеня *четвертува́ти* мотивоване порядковим числівником; похідні лексеми III ступеня *почетверто́ваний*, *почетвертувати* – дієсловом.

Із 48 денумеративних дериватів нами виявлено 8 пасивних дієприкметників минулого часу, які утворилися від перехідних дієслів доконаного виду та належать до СГ *два́*, *три́*, *чоти́ри*: *здво́єний* (IV ст.), *подво́єний* (IV ст.), *роздво́єний* (IV ст.), *потро́єний* (IV ст.), *розтрино́жений* (IV ст.), *стро́єний* (IV ст.), *стрино́жений* (IV ст.), *четверто́ваний* (III ст.).

Усі деривати виражають ознаку об'єкта за дією, а мисленнево-мовна практика закріпила вираження ознаки предмета за прикметником, тоді як процесуальність – за дієсловом.

«Основа семантичного зближення дієслова і прикметника розуміється нами в їх ознаковому характері, тобто у вираженні ними однієї широкої категорії ознаки». А відрізняються категорії ознаки цих частин мови інтенсивністю та

стійкістю, адже «дієслова виражають динамічну ознаку, здатну протікати в часі, тоді як категорія ознаки в прикметника – це відносно стала категорія безвідносності до дії та часу, це „статичне володіння ознакою”» (Киселева). Тобто категорія ознаки дієслова не мислиться без дії, на відміну від категорії прикметника, отже, категорії цих частин мови є різними категоріями з відмінними засобами їх вираження. Ці засоби (суфікси) є омонімічними. Про омонімічність цих словотворчих засобів писав В. Лопатін, думку якого підтримав М. Лесюк (Лесюк 104).

Зауважимо, що серед дієприкметників ми беремо до уваги й складні деривати, які в тлумачному Словнику української мови розглядаються як прикметники: *двовігнутий* (I ст.) та *двогнутий* (I ст.). Твірними словами для цих дериватів є числівники та пасивні дієприкметники минулого часу *вігнутий* та *вгнутий* (частиномовна належність вказана у словнику).

При зрощенні цих основ семантика обох компонентів конденсується в одному слові, але не змінює частиномовного статусу дериватів, тому ми розглядаємо їх як складні за структурою дієприкметники.

Особливості утворення семантики денумеративних дієслів передбачають з'ясування словотвірних значень похідних та встановлення типів деривації.

Нами з'ясовано, що відчислівниковим дієсловам властиві такі типи деривації, як лексична (модифікація та мутація), рідше – синтагматична деривація. Модифікація зумовлює семантичні зміни деривата при збереженні частиномовної належності, тоді як мутація передбачає формування нової лексеми з відмінною семантикою (Dokulil 196–200). При синтагматичній деривації дериват об'єднує значення всіх компонентів синтагми за участі сполучувальних афіксів у семантику одного слова («Русская грамматика» 408). Зокрема, на лексичному типі базовано 46 похідних дієслів, з яких 42 утворені шляхом модифікації значення, а 4 слова – шляхом мутації; на синтагматичному типі ґрунтується 2 деривати.

«Словотвірне значення – це усталена й типізована в мовній свідомості на базі узагальнення регулярно повторюваних відношень між однорідними похідними словами та їх твірними семантична категоріальна величина, складно структурована відповідно до внутрішніх різновидів деривації, із закріпленою за нею мовною практикою словотвірними формами, яка служить засобом субкатегоризації або перекатегоризації частиномовного значення» (Грещук 36).

При встановленні словотвірних значень похідних дієслів потрібно врахувати той факт, що ці значення можуть об'єднувати слова з більшим чи меншим ступенем узагальненості. Узагальнене словотвірне значення може збігатися з індивідуальним значенням дериватів, якщо ці похідні одиниці є єдиним підвидом узагальненого словотвірного значення.

Для встановлення словотвірних значень відчислівникових вербативів варто зосередити увагу на таких семантичних та морфологічних особливостях цієї частини мови: 1) значення дієслів (перехідні / неперехідні, зворотні); 2) види дієслів (доконаний / недоконаний).

Аспект перехідності / неперехідності вагомий при встановленні словотвірних значень зворотних дієслів. Як зауважує М. Лесюк, афікс *-ся*, «поєднуючись з перехідними дієсловами, ... переводить ці дієслова в ряд неперехідних» (Ле-

сюк 56). Наприклад, перехідне дієслово *подвоїти* (III ст.) з інваріантним значенням «збільшувати вдвічі» є твірною базою для неперехідного *подвоїтися* (IV ст.) з доміантним значенням «збільшитися вдвічі». Семантика останнього модифікувалася шляхом приєднання постфікса *-ся*, перенаправивши дію на «самого себе» в семантичній структурі деривата. Такі деривати творяться від дієслів доконаного та недоконаного виду.

Іншим вагомим аспектом при встановленні СЗ вербативів є вид дієслова, який змінюється, згідно з нашими спостереженнями, за участі таких способів словотворення, як суфіксація та префіксація. Складність цього питання полягає в усвідомленні двоїстої сутності формо- та словотворчих афіксів.

Услід за М. Лесюком дієслівні видові пари, що утворені суфіксальним способом, розглядаємо як дві окремі лексеми, «а не як дві форми однієї лексеми», незважаючи на те, що дієслівні суфікси, окрім словотворчої функції, виконують ще й формотворчу (Лесюк 40), «тому й дієслівні суфікси трактуються нами не як формотворчі засоби». Звідси випливає, що деякі суфікси переводять дієслова з доконаного в недоконаний вид, а тому мають різні СЗ. Зокрема, від твірного *потроїти* (III ст.) з інваріантним значенням «збільшити втричі» утворився дериват *потроювати* (IV ст.) з доміантним значенням «збільшувати втричі» за участі афікса *-ува-*, який акцентує на незавершеності процесу. Відповідно, СЗ *потроїти* (III ст.) є «доконаність дії», а СЗ *потроювати* (IV ст.) – «недоконаність дії».

Префіксальні дієслова доконаного виду структурно та семантично є вторинними, порівняно з дієсловами недоконаного виду, тому за участі префіксальної морфеми модифікують похідне значення слова, звідси випливає, що префіксальні дієслова доконаного та недоконаного виду треба розглядати також як окремі лексичні одиниці з різними словотвірними значеннями. Так, деривати видової пари *троїти* (II ст.) – *строїти* (III ст.) мають різні СЗ, перша лексема – СЗ «ділити на певну кількість одиниць», друга – СЗ «доконаність дії».

Згідно з нашими спостереженнями, префіксація не тільки формує видові пари доконаного виду як дві рівноцінні лексеми, а й утворює деривати з іншими значеннями для вказівки на заперечну, повторну дію та дію роз'єднування на певні частини.

Отже, нами встановлено 12 словотвірних значень денумеративних вербативів.

Серед похідних дієслів модифікаційного типу словотворення виокремлено такі словотвірні значення: 1) СЗ «доконаність дії»: *здвоїти* (III ст.), *здвоїтися* I (IV ст.), *подвоїти* (III ст.), *потроїти* (III ст.), *стриножити* (III ст.), *строїти* (III ст.), *потроїтися* I (IV ст.), *почетвертувати* (III ст.); 2) СЗ «повторне здійснення дії»: *передвоїти* (III ст.); 3) СЗ «дія роз'єднування на певні частини»: *роздвоїти* (III ст.); 4) СЗ «заперечна дія того, що названо твірним словом»: *розтриножити* (III ст.), *розтриножитися* I (IV ст.); 5) СЗ «недоконаність дії»: *здвоювати* (IV ст.), *передвоювати* (IV ст.), *подвоювати* (IV ст.), *роздвоювати* (IV ст.), *потроювати* (IV ст.), *строювати* (IV ст.), *розтриножувати* (IV ст.); 6) СЗ «ознака об'єкта при невідомому суб'єкті дії»: *четвертований* (III ст.),

здвоєний (IV ст.), подвоєний (IV ст.), роздвоєний (IV ст.), потрєєний (IV ст.), розтринєжений (IV ст.), стрєєний (IV ст.), стринєжений (IV ст.); 7) СЗ «зворотний поділ»: двоїтися (III ст.), троїтися (III ст.), роздвоюватися (V ст.), роздвоїтися (IV ст.); 8) СЗ «зворотне збільшення»: здвоюватися (V ст.), подвоюватися (V ст.), потрєюватися (V ст.), стрєюватися (V ст.), здвоїтися 2 (IV ст.), подвоїтися (IV ст.), потрєїтися 2 (IV ст.), стрєїтися (IV ст.); 9) СЗ «зворотна дія за тим, що названо твірним»: тринєжитися (III ст.), розтринєжитися 2 (IV ст.), розтринєжуватися (V ст.).

Серед дериватів мутаційного типу виявлено такі словотвірні значення: 1) СЗ «ділити на певну кількість одиниць»: двоїти (II ст.), троїти (II ст.); 2) СЗ «набувати дії, названої твірним словом»: тринєжити (II ст.), четвертувати (II ст.).

Синтагматичною деривацією постали такі складні за структурою слова, як *двовігнутий* (I ст.) та *двовгнутий* (I ст.).

Таблиця 1

Структура СЗ денумеративних дієслів української мови

Словотвірні значення	Різновиди деривації			Приклади	Кількість похідних	
	Лексична деривація		Синтаксична деривація			
	Мутація	Модифікація	Транспозиція			
доконаність дії		+		<i>потрєїти</i>	8	
повторне здійснення дії		+		<i>передвоїти</i>	1	
дія роз'єднування на певні частини		+		<i>роздвоїти</i>	1	
заперечна дія того, що названо твірним словом		+		<i>розтринєжити</i>	2	
недоконаність дії		+		<i>здвоювати</i>	7	
ознака об'єкта при невідомому суб'єкті дії		+		<i>стринєжений</i>	8	
зворотний поділ		+		<i>двоїтися</i>	4	
зворотне збільшення		+		<i>подвоїтися</i>	8	
зворотна дія за тим, що названо твірним словом		+		<i>тринєжитися</i>	3	
ділити на певну кількість одиниць	+			<i>двоїти</i>	2	
набувати дії, названої твірним словом	+			<i>четвертувати</i>	2	
синтагматичне значення				+	<i>двовгнутий</i>	2

Окрім виокремлення СЗ похідних дієслів, необхідно з'ясувати засоби їх реалізації та вираження. Словотвірні значення денумеративних вербативів репрезентовано такими засобами їх реалізації, як суфіксація (19 дієслів), префіксація (12 дієслів) та постфіксація (15 дієслів), зрощення (2 дієслова).

Найбільш активним засобом реалізації словотвірних значень похідних дієслів є суфіксація. Наприклад, СЗ «недоконаність дії» базується на суфіксальній морфемі *-ува-*: *здво́ј-ува-ти* (IV ст.), *передво́ј-ува-ти* (IV ст.), *подво́ј-ува-ти* (IV ст.), *роздво́ј-ува-ти* (IV ст.), *потро́ј-ува-ти* (IV ст.), *стро́ј-ува-ти* (IV ст.), *розтрино́ж-ува-ти* (IV ст.). Для реалізації СЗ «ознака об'єкта при невідомому суб'єкті дії» активними є суфікси *-ан-*, *-ен-*: *четверт(о́в)-ан(ий)* (III ст.), *здво́ј-ен(ий)* (IV ст.), *подво́ј-ен(ий)* (IV ст.), *роздво́ј-ен(ий)* (IV ст.), *потро́ј-ен(ий)* (IV ст.), *розтрино́ж-ен(ий)* (IV ст.), *стро́ј-ен(ий)* (IV ст.), *стрино́ж-ен(ий)* (IV ст.).

Засобом реалізації СЗ «ділити на певну кількість одиниць» є також суфіксальний спосіб, представником якого є афікс *-і-*: *дво́ј-і-ти* (II ст.), *тро́ј-і-ти* (II ст.), а для СЗ «набувати дії, названої твірним словом» – афікс *-и-*: *трино́ж-и-ти* (II ст.), *четверт-ува́-ти* (II ст.).

Префіксація є засобом реалізації таких СЗ: СЗ «доконаність дії» виражається за допомогою морфем *з-/с-*, *по-*: *з-дво́їти* (III ст.), *з-дво́їтися 1* (IV ст.), *по-дво́їти* (III ст.), *по-тро́їти* (III ст.), *с-трино́жити* (III ст.), *с-тро́їти* (III ст.), *по-тро́їтися 1* (IV ст.), *по-четвертува́ти* (III ст.); СЗ «повторне здійснення дії» есплікується на базі префіксації за участі афікса *пере-*: *пере-дво́їти* (III ст.). СЗ «дія роз'єднування на певні частини» виражається за допомогою префікса *роз-*: *роз-дво́їти* (III ст.). СЗ «заперечна дія того, що названо твірним словом» репрезентується морфемою *роз-*: *роз-трино́жити* (III ст.), *роз-трино́житися 1* (IV ст.).

Зауважимо, що всі префіксальні деривати є дієсловами доконаного виду та утворені від дієслів недоконаного виду, окрім вербатива *почетвертува́ти*, що мотивоване двовидовим дієсловом *четвертува́ти*.

Більшість префіксальних дієслів є перехідними, окрім трьох неперехідних, які в морфемній структурі мають постфікс *-ся* (*здво́їтися 1* (IV ст.), *потро́їтися 1* (IV ст.), *розтрино́житися 1* (IV ст.)).

Постфіксація передбачає приєднання афікса *-ся* до вихідної бази – цілого слова (перехідного дієслова) та переводить деривати в неперехідні слова. Він є засобом реалізації таких чотирьох СЗ, як: СЗ «зворотний поділ»: *дво́їти-ся* (III ст.), *тро́їти-ся* (III ст.), *роздво́ювати-ся* (V ст.), *роздво́їти-ся* (IV ст.); СЗ «зворотне збільшення» *здво́ювати-ся* (V ст.), *подво́ювати-ся* (V ст.), *по-тро́ювати-ся* (V ст.), *стро́ювати-ся* (V ст.), *здво́їти-ся 2* (IV ст.), *подво́їти-ся* (IV ст.), *потро́їти-ся 2* (IV ст.), *стро́їти-ся* (IV ст.); СЗ «зворотна дія за тим, що названо твірним» *трино́жити-ся* (III ст.), *розтрино́жити-ся 2* (IV ст.), *розтрино́жувати-ся* (V ст.).

Серед розподілених вище денумеративних дієслів виявлено полімотивовані одиниці, тобто такі, які виводяться від різних твірних слів, звідси й відмінні способи творення та засоби їх вираження, а також відмінні словотвірні значення дериватів при їх ідентичному звучанні та семантиці. Наприклад, від твірного *тро́їтися* формується дериват *по-тро́їтися 1* (IV ст.), утворений за участі пре-

фіксального способу, де морфема *по-* бере участь у встановленні СЗ «доконаність дії». Якщо ж аналізований дериват *потр́іти-ся 2* (IV ст.) виводиться від твірного *потр́іти*, то постфікс *-ся* бере участь у формуванні СЗ «зворотне збільшення». Наведемо ще приклад: від твірного *тринóжитися* утворився дериват *роз-тринóжитися 1* (IV ст.) шляхом префіксації (афікс *роз-*), що бере участь у формуванні СЗ «заперечна дія того, що названо твірним словом». Проте, якщо дериват *розтринóжити-ся 2* утворюється від твірного *розтринóжити*, постфікс *-ся* сприяє формуванню СЗ «анулювання дії, названої твірним словом».

Деривати *двові́гнутий* (I ст.) та *двовгнутий* (I ст.) із синтагматичним значенням утворилися зрощенням числівникової та дієприкметникової основи за допомогою інтерфікса *-(o)-*.

Отже, з десяти СГ вершини *два́*, *три́* та *чоти́ри* формують вербативні зони. Виявлено 48 похідних дієслів (26 одиниць мотивовані базовими словами опосередковано, 2 одиниці безпосередньо). Максимальна глибина дієслівної зони сягає V ступеня в СГ *два́*, *три́*, а в СГ *чотири* – IV ступеня.

Твірними для вербативів на різних ступенях є дієслова, рідше числівники (кількісні, збірні та порядкові), прикметники.

На лексичному типі деривації ґрунтуються 42 модифікати та 4 одиниці мутаційного типу, на синтагматичному типі – 2 денумеративи.

Нами виокремлено дванадцять СЗ відчислівникових дієслів і з'ясовано засоби їх реалізації та вираження. Префіксація реалізує такі СЗ: СЗ «доконаність дії» (*з-/с-*, *по-*); СЗ «повторне здійснення дії» (*пере-*); СЗ «дія роз'єднування на певні частини» (*роз-*); СЗ «заперечна дія того, що названо твірним словом» префіксальний спосіб (*роз-*). Суфіксація експлікує такі СЗ: СЗ «недоконаність дії» (*-ува-*); СЗ «ознака об'єкта при невідомому суб'єкті дії» (*-ан-*, *-ен-*); СЗ «ділити на певну кількість одиниць» (*-і-*); СЗ «набувати дії, названої твірним словом» (*-и-*). Постфіксація є представником таких СЗ: СЗ «зворотний поділ» (*-ся*); СЗ «зворотне збільшення» (*-ся*); СЗ «зворотна дія за тим, що названо твірним» (*-ся*). Зрощення виражає синтагматичне СЗ (інтерфікс *-(o)-*).

Перспективи нашого дослідження полягають у можливості послідовного розширення результатів роботи шляхом дослідження зон інших частин мови в денумеративній деривації української мови. Результати праці можуть використовуватися як практичний, теоретичний матеріал на заняттях зі словотвору, а також бути лексикографічно опрацьованими.

Література

1. Василевич А. Словообразовательные гнезда корней слов со значением мышления в современном украинском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: 10.02.01. Киев, 1985. 24 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/20554/1/100310845.pdf> (дата звернення: 26.03.19).
2. Голянич М. Словообразовательные поля корней со значением говорения в современном украинском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: 10.02.02. Киев, 1979. 24 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/20727/1/100310921.pdf> (дата звернення: 26.03.19).
3. Гірняк С. Структурно-семантична організація словотворчих гнізд з базовими дієсловами мовлення в українській мові XIX–XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 1999. 23 с. URL: http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/10.02.01_girnyak.pdf (дата звернення: 08.02.20).

4. Грещук В. Український відприкметниковий словотвір : монографія. Івано-Франківськ : Плай, 1995. 208 с.

5. Дзеньдзюра Н. Словотвірні гнізда параметричних прикметників : автореф. дис. на здобуття канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2010. 17 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2010/10DNIGPP.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 22.10.19).

6. Дияк О. Структурно-семантична організація словотвірних гнізд із коренями на позначення металів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2006. 21 с.

7. Евсеева И. Комплексные единицы русского словообразования: когнитивный подход : монография. Москва : Книжный дом «Либроком», 2011. 310 с. URL: http://ipi.sfu-kras.ru/files/kompleksnye_edinicy_russkogo_slovoobrazovaniya_kognitiv-nyu_podhod.pdf http://ipi.sfu-kras.ru/files/kompleksnye_edinicy_russkogo_slovoobrazovaniya_kognitiv-nyu_podhod.pdf (дата звернення: 08.02.20).

8. Киселева А. Когнитивный подход к интерпретации общекатегориального значения причастия (на материале английского языка). URL: https://pglu.ru/upload/iblock/210/uch_2014_iv_23.pdf (дата звернення: 08.02.20).

9. Ковалик І. Вчення про словотвір : монографія. Львів : Видавництво Львівського університету, 1958. 78 с.

10. Лесюк Н. Словообразовательные гнезда корней со значением движения в современном украинском языке : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 / Киевский государственный педагогический институт имени А. М. Горького. Киев, 1982. 300 с.

11. Рибачківська Л. Словотвірні гнізда з вершинами-омонімами в українській та англійській мовах: контрастивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.17. Київ, 2017, 23 с. URL: http://www.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/avtoref/D_26.053.26/Rubachkivska.pdf (дата звернення: 26.03.19).

12. Русская грамматика. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология языка / под ред. Н. Шведовой. Москва : Наука, 1980. Т. 1. С. 123–453. URL: http://lukashevichus.info/knigi/russk_gramm_sl_shvedova_1.pdf (дата звернення: 22.10.19).

13. Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. І. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

14. Степаненко О. Семантика і структура словотвірних гнізд із вершинним соматичним компонентом : автореф. дис. на здобуття канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2010. 23 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2010/10SOKVSK.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 25.03.19).

15. Тышкivская Н. Семантико-словообразовательная структура гнезд слов со значением чувств в современном украинском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. філол. наук: 10.02.02. Киев, 1987. 24 с.

16. Тихонов А. Проблемы составления гнездового словообразовательного словаря современного русского языка : курс лекций. Самарканд : Изд-во Самарканд. ун-та им. А. Навои, 1971. 387 с.

17. Янковский О. Динамика русских словообразовательных гнезд: Гнезда с основами *hod-, *jъd-, *šed- : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. філол. наук: 20.02.01. Саратов, 2018. URL: https://www.sgu.ru/sites/default/files/dissertation/2018/09/11/dissertaciya_yankovskogo.pdf (дата звернення: 12.11.19).

18. Ярошенко Н. Структурно-семантичні особливості сучасних словотвірних гнізд з вершинами сажать, садити і sadziж у російській, українській і польській мовах у зіставленні з англійською мовою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2006. 23 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=

2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2006/06ynozam.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 25.03.19).

19. Waśkowski K. Gniazda słowotórcze w badaniach historycznojęzykowych (na materiale polskiej leksyki animalistycznej). *Badania diachroniczne w Polsce*. 2015. S. 101–117. URL: http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/17837/7-101_117-Wa%C5%9Bkowski.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата зворóчення: 12.11.19).

20. Dokulil M. Tvořeni slov v češtině: Teorie odvozování slov. Praha, 1962.

21. Kleszczowa K. Tajemnice dynamiki języka : monografia. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012. 310 s. URL: https://sbc.org.pl/Content/60297/tajemnice_dynamiki_jezyka.pdf (дата зворóчення: 12.11.19).

Список скорочень

СГ – словотвірне гніздо

СЗ – словотвірне значення

References

1. Dokulil, Miloš. *Tvořeni slov v češtině: Teorie odvozování slov (Word Formation in Czech: Word Derivation Theory)*. Praha, 1962. Print.
2. Dyyak, Olena. *Strukturno-semantyczna orhanizatsiya slovotvirnykh hnidz iz korenyamy na poznachennyya metaliv (Structural-semantic organization of families of words with roots denoting metals)*. Kyiv, 2006. Abstract. Print.
3. Dzen'dzyura, Nadiya. *Slovotvirni hnidza parametrychnykh prykmetnykiv (The family of words of the parameter adjectives)*. Lviv, 2010. Abstract. Web. 22 Oct. 2019.
4. Evseeva, Yryna. *Kompleksnye edenytsy russkoho slovoobrazovaniya: kohnytyvnyy podkhod (Complex units of Russian word formation: the cognitive approach)*. Moskva : Knyzhnyy dom «Lybrom», 2011. Web. 8 Feb. 2020.
5. Hirnyak, Svitlana. *Strukturno-semantyczna orhanizatsiya slovotvorchykh hnidz z bazovyy dyeslovamy movlennyya v ukrayyns'kiy movi XIX–XX st. (Structural-semantic organization of families of words with basic verbs of speech in the Ukrainian language of the XIX–XX centuries)*. Donets'k, 1999. Abstract. Print.
6. Holianych, Mary'ya. *Slovoobrazovatel'nye polya korney so znachenyem hovorennyya v sovremennom ukrayynskom yazyke (The derivative fields of roots with the meaning of speaking in the modern Ukrainian language)*. Kyiv, 1979. Abstract. Web. 26 Mar. 2019.
7. Hreshchuk, Vasyl'. *The Ukrainian adjective word-formation*. Ivano-Frankivsk: Plai, 1995. Print.
8. Kleszczowa, Krystyna. *Tajemnice dynamiki języka (Secrets of language dynamics)*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012. Web. 12 Nov. 2019.
9. Kovalyk, Ivan. *Vchennyya pro slovotvir (Study on derivatology)*. L'viv: Lviv University Publishing House, 1958. Print.
10. Kyseleva, A. *Kohnytyvnyy podkhod k ynterpretatsyy obshchekatehoryal'noho znachenyya prykhastyya (na materyale anhlyyskoho yazuka) (Cognitive approach to the interpretation of the general categorical meaning of the participle (on the material of the English language))*. Web. 8 Feb. 2010.
11. Lesiuk, Ny'kolaj. *Slovoobrazovatel'nye hnezda korney so znachenyem dvyzhenyya v sovremennom ukrayynskom yazyke (The family of words roots with the meaning of movement in the modern Ukrainian language)*. Diss. U. of A. Gor'kyj. 1982. Print.
12. *Russkaya hrammatyka. Fonetyka. Fonolohyya. Udarenyye. Intonatsyya. Slovoobrazovatel'nye. Morfolohyya yazyka (The Russian grammar. Phonetics. Phonology. Stress. Intonation. Word formation. Morphology of the language)* / za red. N. Shvedovoy. T. 1. Moskva : Nauka, 1980. Web. 22 Oct. 2019.

13. Rybachkivska, Lyudmy'la. *Slovotvirni hnizda z vershynamy-omonimamy v ukrayins'kiy ta anhliys'kiy movakh: kontrastyvnyy aspekt (The family of words with the homonym top in the Ukrainian and English languages: contrastive aspect)*. Kyiv, 2017. Abstract. Web. 26 Mar. 2019.
14. *Slovník ukrajinskoyi movy (Dictionary of the Ukrainian language): u 11 t. / I. Bilodid*. Kyiv: Naukova Dumka, 1970–1980. Print.
15. Stepanenko, Olena. *Semantyka i struktura slovotvirnykh hnizd iz vershynnym somatychnym komponentom (Semantics and structure of the family of words with the somatic component peak)*. Dnipropetrovsk, 2010. Abstract. Web. 25 Mar. 2019.
16. Tykhonov, Aleksandr. *Problemy sostavlenyya hnezdovoho slovoobrazovatel'noho slovarya sovremennoho russkoho yazyka (Problems of family of words dictionary formation of the modern Russian language)*. Samarkand: Yzd-vo Samarkand. un-ta ym. A. Navoy, 1971. Print.
17. Tyshkivskaia, Nadezhda. *Semantiko-slovoobrazovatel'naya struktura hnezd slov so znachenyem chuvstv v sovremennom ukraynskom yazyke (Semantic-derivational structure of the family of words with the meaning of feelings in the modern Ukrainian language)*. Kyiv, 1987. Print.
18. Vasylevych, Agaf'ya. *Slovoobrazovatel'nye hnezda korney slov so znachenyem myshlenyya v sovremennom ukraynskom yazyke (The family of words roots with the meaning of thinking in the modern Ukrainian language)*. Kyiv, 1985. Abstract. Web. 26 Mar. 2019.
19. Waśkowski, Krzysztof. “Gniazda słowotórcze w badaniach historycznojęzykowych (na materiale polskiej leksyki animalistycznej) (Family of words in historical and linguistic research (on the material of Polish animalistic lexis))”. *Badania diachroniczne w Polsce (Diachronic research in Poland)* (2015): 101–117. Web. 12 Nov. 2019.
20. Yankovsky, Oleh. *Dynamyka russkykh slovoobrazovatel'nykh hnezd: Hnezda s osnovamy *hod-, *jъd-, *šed- (Dynamics of Russian families of words. Динамика русских словообразовательных гнезд: Families with stems *hod-, *jъd-, *šed-)*. Saratov, 2018. Abstract. Web. 12 Nov. 2019.
21. Yaroshenko, Nataliya. *Strukturno-semantychni osoblyvosti suchasnykh slovotvirnykh hnizd z vershynamy сажать, садуму і садзіж u rosiys'kiy, ukrayins'kiy i pol's'kiy movakh u zistavlenni z anhliys'koyu movoyu (Structural and semantic features of the modern family of words сажать, садуму and садзіж in the Russian, Ukrainian and Polish languages in comparison with the English language)*. Donetsk, 2006. Abstract. Web. 25 Mar. 2019.

List of Abbreviations

СГ – family of words
СЗ – word-formative meaning

Надійшла до редакції 24 лютого 2020 року.

DENUMERATIVE VERBS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Olha Hushpit

Department of the Ukrainian language, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine.

Abstract

Background: The problem of semantic-word-forming capabilities of the Ukrainian numerals designating the first ten's unit to form verbal zones in the structure of ten families of words has been described. It will allow us to fully typologize the word-forming system of the Ukrainian language.

Purpose: The purpose of this work is to find out and describe the word-generating ability of numerators to form verbal zones within families of words and to establish the semantic-derivative features of derivatives.

Results: Among 10 families of words three tops are formed by the verbal zones. The number of analyzed verbs is 48 derivatives: in the family of words *о́вá* – 22 derivatives, in the family of words *тpú* – 23 derivatives, in the family of words *чотúпу* – 3 derivatives. 26 verbs are motivated by basic words indirectly, and 2 verbs – directly.

The maximum depth of the verbal zones has been found out in the families of words *два, три* and reaches level V, in the family of words *чотирь* – level IV.

Verbs, rarely numerals (quantitative, collective and ordinal) and adjectives, are formative for verbs at different stages of word formation.

The semantic structure of derived verbs includes the invariant meanings of numerators with quantitative semantics in the quantitative function.

Twelve word formative meanings of denumerative verbs and means of their realization and expression have been singled out: «completeness of action» is based on prefixation; «repeated action» – on prefixation; «action divided into parts» – prefixing; «the negative effect of a generic word» – on the prefix; «imperfect action» – on suffixation; «feature of the object in case of unknown subject of action» – on the suffix; «division into a certain number of units» – by suffixation; «to take the action called by a generic word» – on suffixation; «reverse division» – on postfixation; «reverse increase» – on postfixation; «reverse effect of a generic word» – on postfixation; syntagmatic word building meaning is realized by adhesive word forms.

The word building meanings are based on the types of derivation, such as lexical (42 modifications, 4 units of mutative type) and syntagmatic derivation (2 denumeratives).

Discussion: Denumerative verbs of the Ukrainian language form a big group of words that systematically and structurally organize the language, in particular at the level of word formation. Perspectives of work are in the possibility of consistent extension of the work results by exploring other parts of the language in the denumerative derivation of the Ukrainian language. The results of the work can be used as practical, theoretical material in classes of word formation, as well as be lexicographically processed.

Keywords: family of words, denumerative verbs, word-formative meaning, lexical derivation, syntactic derivation (mutation, modification), syntagmatic derivation, prefixation, suffixation, adhesion.

Vitae

Olha Hushpit is postgraduate student of Department of Ukrainian language of the Faculty of Philology of the State Pedagogical University «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University». Her areas of research interests include deryvatology and word-forming semantic.

Correspondence: olyakostryba1993@gmail.com